

Heiden, Peter van der, Kessel, Alexander van (eds.), *Rondom de nacht van Schmelzer. De kabinetten-Marijnen, -Cals en -Zijlstra 1963-1967* (Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945 8; Amsterdam: Boom, 2010, 611 blz., ISBN 978 90 6005 362 6).

‘Rondom de nacht van Schmelzer’: een passende titel voor een Zweedse misdaadroman, maar hier de al even passende titel van het achtste deel uit de reeks *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*. Het Centrum voor *Parlementaire Geschiedenis* (CPG) voerde in 2001 een grondige verandering door in het concept van deze reeks (dat gebeurde met deel vijf: het boek over het kabinet-Drees III; 1952-1956). De encyclopedische aanpak werd toen vervangen door een meer analytische, vraaggedreven aanpak. Het is niet eenvoudig een complex en divers domein als parlementaire geschiedenis te vatten onder één algemene vraagstelling. Er werd besloten zogenaamde ‘spanningsvolle momenten’ als uitgangspunt te nemen. Deze momenten van politieke hoogspanning zouden relevant zijn omdat hierin de ‘politieke verhoudingen’ tussen de politieke actoren fundamenteel herschikt worden.

Met dit achtste deel is deze formule al wat getest en het loont dan ook de moeite een evaluatie te maken. Des te meer, omdat de behandelde periode in dit achtste deel één groot ‘spanningsvol moment’ lijkt.

De bewuste nacht uit de titel is die van 13 naar 14 oktober 1966, toen het aanvaarden van een motie van KVP-fractievoorzitter Schmelzer leidde tot de val van het rooms-rode kabinet-Cals. Dit wordt als een belangrijk politiek breukmoment beschouwd. De nacht was een symbolisch breukmoment in een periode van grote maatschappelijke veranderingen. Tegelijk was deze periode uniek in de naoorlogse Nederlandse parlementaire geschiedenis, omdat drie opeenvolgende kabinetten werden gevormd op basis van één nationale verkiezing (de Tweede Kamerverkiezing van 15 mei 1963).

Het boek bevat twaalf thematische hoofdstukken. Er zijn twee grote rode lijnen door het boek heen. Ten eerste de val van de verschillende kabinetten met de daaropvolgende formatierondes. Het kabinet-Marijnen viel in 1965 over de omroepkwestie, iets dat voor de meeste politieke fracties ‘[...] zo principieel (was) dat er niet opportunistisch mee omgegaan mocht worden’ (172). Het kabinet-Cals viel tijdens de nacht van Schmelzer en het ‘zakenkabinet’-Zijlstra maakte de overgang naar nieuwe verkiezingen.

De tweede rode draad zijn de veranderende tijden. Overheidsgezag en verzuiling brokkelden af. Strategische publiekscommunicatie werd plots belangrijker: ‘Hoezeer was de maatschappij veranderd! Niet alleen kon de verwarring niet verborgen blijven, maar er moest ook een verklaring over worden gegeven’ (91, met betrekking tot de crisis rond prinses Irene). De ‘tv-democratie’ werd een feit.

Een evaluatie van de (niet meer zo) nieuwe aanpak aan de hand van deel acht, roept toch wel wat kritische bedenkingen op. Een eerste fundamentele bedenking is dat de centrale analytische focus op ‘spanningsvolle momenten’ alles welbeschouwd niet zo centraal staat. In de praktijk geeft het boek een gedetailleerde beschrijving van alle grote dossiers en alle departementen (zie ook het laatste hoofdstuk XII, 417 e.v.). Het boek is consequent gecompartmentaliseerd in aparte thema’s en departementen. Dit bedient iedereen die in één specifiek beleidsdomein is geïnteresseerd. Veel thematische hoofdstukken kunnen eigenlijk als autonome tekst apart gelezen worden. Eigenlijk is de structuur van het boek hybride. De hoofdstructuur lijkt thematisch, maar tegelijk wordt noodgedwongen een chronologische opbouw gevolgd door de drie opeenvolgende kabinetten heen. Het hoofdstuk ‘Op weg naar de nacht’ (283-353) heeft een ‘chronologische titel’ maar gaat eigenlijk over sociaaleconomische en financiële problematiek (lonen, prijzen, woningbeleid, begrotingswerk). Vanuit een door

de vraagstelling gedreven analyse (politieke verschuivingen analyseren via spanningsvolle momenten), ware een radicale ommezwaai naar een zuiver chronologische structuur misschien beter geweest.

Een tweede kritische bedenking bij de algemene evaluatie vloeit voort uit de eerste. De combinatie van een sturende basisvraagstelling spooft niet altijd samen met het streven naar een soort encyclopedische totaalbeschrijving. De auteurs zitten soms wel te dicht op hun bronnen. Dit leidt hier en daar tot detaillistische hoofdstukken die zeker in technische kwesties (zoals hoofdstuk IX over loon-, huur-, prijs- en woningbeleid (283-316)) kunnen leiden tot het verlies van het zicht op de prioriteiten en de analyse.

Soms zijn er kleine overlappingen tussen hoofdstukken (zoals in het onderdeel over de begroting, 331-351) of vreemde chronologische sprongen: de biografische notitie van Cals (197) nadat hij voordien al prominent aanwezig was of het hernemen van Bogaers' bouwpolitiek vanaf pagina 444. Op pagina 135 wordt het debat over de monarchie beschreven met een 'ijsberg-analogie' van Bakker (juni 1966). Op pagina 147 wordt ditzelfde citaat bijna woordelijk hetzelfde beschreven en pas dan wordt het punt uitgewerkt.

Soms zijn er tegenstrijdige conclusies. Het boek bevestigt bijvoorbeeld in de conclusies dat Marijnens grootste succes zijn sterke houding tijdens de Irene-crisis was. Marijnen voer een 'vaste koers' waarin de 'eenheid van de kroon' het belangrijkste was (111). Maar in de beschrijving van het proces, bleek het heel lang te duren voor de onervaren Marijnen grip kreeg op de situatie. Vooral wilde hij lange tijd dat de koningin Irene zou afvallen. Pas na de forse tussenkomst van Beel bij het kabinet leek Marijnen in te binden: 'Beel wilde koste wat het kost een breuk in de koninklijke familie voorkomen. Daarom mocht de koningin in geen geval de door het kabinet verlangde verklaring afleggen waarin zij Irenes gedrag afkeurde' (92). De conclusie over Marijnen lijkt niet helemaal te stroken met de beschrijving.

Het boek is zo volgepakt met feiten, dat er voor bijkomende analyses nauwelijks ruimte is. De impact van de individuele persoonlijkheden had bijvoorbeeld best sterker in de analyse geproblematiseerd kunnen worden. De 'provincialistische' houding van De Kort (59) bepaalde de formatiegesprekken, het gevoel voor humor van minister De Jong van Defensie speelde een belangrijke rol in het pacificeren van verhoudingen (425), de val van het kabinet-Cals was duidelijk mede het gevolg van de systematisch onhandige communicatie van Cals en Vondeling. Nam de rol van de individuele minister misschien toe tijdens deze periode van televisiedemocratie (51, 74)? Was de val van de kabinetten mede een gevolg van het feit dat men problemen van interne cohesie nog moest leren managen, nu spanningen plots onder een vergrootglas werden bekeken door de media? In hoeverre betekende de technocratische opstelling van het kabinet-Zijlstra, waarbij het parlement toch wat buitenspel werd gezet (409), een 'politieke verschuiving' waarvan in de vraagstelling sprake?

Deze bedenkingen doen geen afbreuk aan het mooie resultaat. Het boek is een sterke aanvulling in een standaardreeks. De veelheid aan bronnen wordt perfect in elkaar geschoven. De nauwgezette reconstructie van bepaalde besluitvormingsprocessen is zonder meer indrukwekkend. Vaak is er geen speld tussen te krijgen. De auteurs verdienen ook een pluim voor het feit dat ze erin slagen het geheel verrassend vlot en leesbaar te houden. Het boek leest vaak als een trein. De thematische eindconclusies zijn helder en duidelijk. De klassieke beeldvorming over Schmelzer als de 'Brutus' van dienst, wordt fundamenteel herbekeken. De coalitiepartners hadden zelf het kabinet eigenlijk al lang opgegeven en de beruchte motie werd op een bepaald moment onafwendbaar (378-379).

Toch wordt de hernieuwde aanpak van de reeks in dit achtste deel niet helemaal waargemaakt. Dit boek toont dat de reeks nog te veel op twee verschillende concepten hinkt. Men

probeert volledigheid van thematische beschrijving te koppelen aan een analytisch concept, en hoewel dit soms samengaat, verhindert de blijvende encyclopedische aanpak dat de centrale theorie rond de fundamentele politieke verschuivingen in dit boek én in de reeks echt tot volle recht kan komen.

NICO WOUTERS, STUDIE- EN
DOCUMENTATIECENTRUM OORLOG EN
HEDENDAAGSE MAATSCHAPPIJ (SOMA)

Lijst van recensies

- Absillis, Kevin, *Vechten tegen de bierkaai. Over het uitgevershuis van Angèle Manteau (1932-1970)* (Dirk De Geest) 138-140
- Andriessse, Cornelis D., *Dutch Messengers: A History of Science Publishing, 1930-1980* (Mary Jo Nye) 137-138
- Baartmans, Jacques, *Robert Jasper baron van der Capellen tot den Marsch (1743-1814)*. (Matthijs Lok) 108-110
- Belzen, J.A. van, *Psychologie en het raadsel van de religie. Beschouwingen bij een eeuw godsdienstpsychologie in Nederland* (Jacques Dane) 128-129
- Berg, Hetty, Wallet, Bart (eds.), *Wie niet weg is, is gezien. Joods Nederland na 1945* (Gerben Zaagsma) 146-148
- Blom, Hans W. (ed.), *Property, Piracy and Punishment: Hugo Grotius on War and Booty in De iure praedae - Concepts and Contexts* (Evan Haefeli) 100-101
- Borger, Guus J., Breuker, Philippus en Jong, Hylkje de (eds.), *Van Groningen tot Zeeland. Geschiedenis van het cultuurhistorisch onderzoek naar het kustlandschap* (Aad P. de Klerk) 120-121
- Bouwens, Bram, Sluyterman, Keetie, *Verdiept verleden. Een eeuw Koninklijke Boskalis Westminster en de Nederlandse baggerindustrie* (Ferry de Goey) 132-133
- Breman, Jan, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid. Het Preanger stelsel van gedwongen koffieteelt op Java, 1720-1870* (R.E. Elson) 106-107
- Captain, Esther, Jones, Guno, *Oorlogserfgoed overzee. De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao, Indonesië en Suriname* (Evert Peeters) 148-151
- Colombijn, Freek, *Under Construction: The Politics of Urban Space and Housing during the Decolonization of Indonesia, 1930-1960* (Johan Lagae) 135-137
- Cruz, Laura, Frijhoff, Willem (eds.), *Myth in History, History in Myth* (Jo Tollebeek) 81-82
- Damen, Mario, Sicking, Louis (eds.), *Bourgondië voorbij. De Nederlanden 1250-1650* (Violet Soen) 91-92
- Derix, Jan, *Brengers van de boodschap. Geschiedenis van de katholieke missionering vanuit Nederland van VOC tot Vaticanum II* (Kirsten Hulsker) 85-88
- Doedens, Anne, Houter, Jan, *Vlieland. Een Nederlandse geschiedenis* (Rob van Ginkel) 78-79
- Dorsman, L.J., Knegtman, P.J. (eds.), *Over de grens. Internationale contacten aan Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Klaas van Berkel) 121-122
- Frijhoff, Willem, *De mist van de geschiedenis. Over herinneren, vergeten en het historisch geheugen van de samenleving* (Harry Jansen) 82-84
- Gietman, Conrad, *Republiek van adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)* (Frederik Buylaert) 94-96
- Graaf, Rutger de, *Journalistiek in beweging. Veranderende berichtgeving in kranten en pamfletten* (Marcel Broersma) 115-117
- Ham, Willem van der, *Hollandse polders* (Jeffrey van Woensel) 84-85
- Harryvan, A.G., *In Pursuit of Influence: The Netherland's European Policy during the Formative Years of the European Union, 1952-1973* (Peter Van Kemseke) 153-154
- Heiden, Peter van der, Kessel, Alexander van (eds.), *Rondom de nacht van Schmelzer. De kabinetten-Marijnen, -Cals en -Zijlstra 1963-1967* (Nico Wouters) 155-157
- Hogervorst, Susan, *Onwrikbare herinnering. Herinneringsculturen van Ravensbrück in Europa, 1945-2010* (Evert Peeters) 148-151

- Hondius, Dienne, *Oorlogslessen. Onderwijs over de oorlog sinds 1945* (Evert Peeters) 148-151
- Huigen, Siegfried, Jong, Jan L. de, Kolfin, Elmar (eds.), *The Dutch Trading Companies as Knowledge Networks* (Karel Davids) 98-99
- Jansen, Harry, *Triptiek van de tijd. Geschiedenis in drievoud* (Ed Jonker) 126-127
- Keizer, Madelon de, Plomp, Marije (eds.), *Een open zenuw. Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Evert Peeters) 148-151
- Kloek, Els, *De vrouw des huizes. Een cultuurgeschiedenis van de Hollandse huisvrouw* (Hannelore Vandebroek) 79-80
- Kos, Anton, *Van meenten tot marken. Een onderzoek naar de oorsprong en ontwikkeling van de Gooise marken en de gebruiksrechten op de gemene gronden van de Gooise markengenoten (1280-1568)* (Bas van Bavel) 93-94
- Kuiper, D.Th., Schutte, G.J. (eds.), *Het kabinet-Heemskerk 1908-1913* (Karin van Leeuwen) 129-130
- Legêne, Susan, *Spiegelreflex. Culturele sporen van de koloniale ervaring* (Idesbald Goddeeris) 117-118
- Liemberg, Johanneke, *Fedde Schurer 1898-1968* (Tity de Vries) 124-125
- Orlow, Dietrich, *The Lure of Fascism in Western Europe: German Nazi's, Dutch and French Fascists, 1933-1939* (Robin te Slaa) 140-142
- Parthesius, Robert, *Dutch Ships in Tropical Waters: The Development of the Dutch East India Company (VOC) Shipping Network in Asia 1595-1660* (Jaap R. Bruijn) 96-98
- Piersma, Hinke, *Bevochten recht. Politieke besluitvorming rond de wetten voor oorlogsslachtoffers* (Dirk Luyten) 144-146
- Raat, Alexander Johannes Petrus, *The Life of Governor Joan Gideon Loten (1710-1789)* (Hugo s'Jacob) 105-106
- Renders, Hans (ed.), *Onder ingenieurs. Biografie & techniek* (Pieter Raymaekers) 88-89
- Rijn, Jaap van, *De eeuw van het debat. De ontwikkeling van het publieke debat in Nederland en Engeland 1800-1900* (Jeroen van Zanten) 112-113
- Roozenbeek, Herman, Woensel, Jeoffrey van, *De geest in de fles. De omgang van de Nederlandse defensieorganisatie met chemische strijdmiddelen 1915-1997* (Leo van Bergen) 134-135
- Schuyt, Kees, *Het spoor terug. J.B. Charles | W.H. Nagel 1910-1983* (Tity de Vries) 131-132
- Seumeren-Haerkens, Margriet van (ed.), *Een mooi ding. Ambacht, vormgeving, kunst 1890-2010* (Marjan Groot) 122-124
- Sloot, Jan, *Hoe God verscheen in Papoea. Nederlandse franciscanen in Papoea 1937-1987* (Kirsten Hulsker) 85-88
- Somers, Erik, *Voorzitter van de Joodse Raad. De herinneringen van David Cohen (1941-1943)* (Dan Michman) 142-144
- Steensel, Arie van, *Edelen in Zeeland. Macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving* (Frederik Buylaert) 95-96
- Stern, Jill, *Orangism in the Dutch Republic in Word and Image, 1650-75* (Wyger R.E. Velema) 101-102
- Tippe, Klaas, *'Een echte Overijsselschman'. Frederik Allard Ebbinge Wubben (1791-1874)* (Matthijs Lok) 108-110
- Touwen-Bouwsma, Elly, *Op zoek naar grenzen. Toepassing en uitvoering van de wetten voor oorlogsslachtoffers* (Dirk Luyten) 144-146
- Uitterhoeve, Wilfried, *Koning, keizer, admiraal. 1810. De ondergang van het Koninkrijk Holland* (A.J.C.M. Gabriëls) 113-115
- Velde, Henk te, *Van regentenmentaliteit tot populisme. Politieke tradities in Nederland* (E. Gerard) 89-91
- Verdonk, Dirk-Jan, *Het dierloze gerecht. Een vegetarische geschiedenis van Nederland* (Fia Dieteren) 118-120
- Willems, Bart, *Leven op de pof. Krediet bij de Antwerpse middenstand in de achttiende eeuw* (Peter Heyrman) 102-104
- Witte, Els, e.a., *De maatschappelijke rol van de geschiedenis. Historici aan het woord* (D.B.R. Kroeze) 151-153
- Woud, Auke van der, *Koninkrijk vol sloppen. Achterbuurten en vuil in de negentiende eeuw* (Sofie De Caigny) 110-111